

Abdulcelil IŞIK² ve Engin GÜNEŞ³

Makale Alış: 22 Temmuz 2017

Makale Kabul: 18 Kasım 2017

Öz

Son yıllarda özel yeteneğe artan ilgi, birçok ülke gibi Türkiye'nin de bu konu üzerine eğilmesini; özel yetenekli öğrencilerin tespiti ve eğitimi noktasında ilgili çalışmalar yapmasını beraberinde getirmiştir. Bu çalışmalar neticesinde özel teşebbüse veya devlete ait bir takım eğitim kurumları ihdas edilmiştir. Bu kapsamda 1995'te kurulup her geçen gün sayıları artan ve ülke çapında yaygınlaşan BİLSEM(Bilim ve Sanat Merkezleri)'ler, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı ilkokuldan lise son sınıfa kadar özel yeteneklilere eğitim veren temel kurumdur. Çalışmada; BİLSEM ve Enderun Mektebi, kıyaslaması yapılarak, iki kurumun benzer ve farklı yönleri tespit edilmeye çalışılmış, geleneksel ve modern eğitimde yetenek olgusunun işlenişindeki dönüşümlere vurgu yapılmıştır. Enderun Mektebi, Bilim ve Sanat Merkezleri için eğitimde bir rol model olabilir mi? tartışması objektif bir bakış açısıyla irdelenmeye çalışılmıştır. Yapılan alan yazın taraması neticesinde; özel yetenekliler ile ilgili çalışmalarda Enderun Mektebi'ne değinildiği ancak bu konunun yetersiz ve yüzeysel olarak ele alındığı tespit edilmiştir. Ancak biz bu makalede; bahsi geçen çalışmalardan farklı olarak Enderun Mektebi ile Bilim ve Sanat Merkezleri arasında benzer uygulamalar yanında önemli bir takım farkların olduğunu ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler

özel/üstün yetenekliler, Enderun Mektebi, BİLSEM, devşirme

1Bu çalışmanın bir kısmı 2017 Uluslar arası Özel Yetenekliler (ÖZYEK) Kongresi'nde bildiri olarak sunulmuştur.

2Abdulcelil Işık, İzmit BİLSEM Tarih Danışmanı, E-mail: celil04@hotmail.com

3Engin Güneş, İzmit BİLSEM Felsefe Danışmanı, E-mail: enginguneshoca@hotmail.com

Giriş

Doğada bazı cevherler vardır ki diğerlerine göre hem az bulunurlar hem de çok değerlidirler. Bu hususiyetleriyle dikkatleri üzerlerine celp ederler. İşte insanlık ailesi içinde de böylesi özel ve üstün yetenekli insanlar vardır. Bu nedenle bu müstesna insanların layığıyla işlenmesi, yaşadığı dünyada ihtiyaç hissettiği değerini ortaya konulması ve bunlardan yeteri kadar istifade edilmesi yoluna gidilmesi kaçınılmaz bir zorunluluktur.

Osmanlı mirası üzerinde kurularak hayat bulan Türkiye Cumhuriyeti'nde özel ve üstün yeteneklilerle ilgili yapılan çalışmalar cumhuriyetin ilk dönemlerine kadar uzanmaktadır. Bu çalışmalar, makalenin sonraki kısımlarında kronolojik bir düzen içerisinde verildi. Ancak çalışmada üzerinde durulan iki önemli kurumdan biri çağdaş bir eğitim merkezi olan BİLSEM, diğeri ise Osmanlı Devleti'nin Saray okulu da denilen Enderun Mektebi'dir. 1995'te kurulan ve günümüzde sayıları giderek artan BİLSEM'lerin eksiklerine rağmen bu alandaki en genel ve etkin merkezler olduğu görülmektedir. Öğrencilerin örgün eğitimlerinin yanı sıra ve okul harici devam ettikleri merkezler olan Bilim ve Sanat Merkezleri son yıllarda modern binalara ve atölyelere sahip olmaya başlamıştır. BİLSEM'lerde belirlenen öncelikli politika; çocuğun erken yaşta keşfedilmesidir. Bu bağlamda öğrenciler ilkokul birinci sınıftan itibaren tarama, zekâ ve yetenek testlerine tabi tutulurlar. Batı menşeli bu testlerin millileştirme çalışmaları devam etmektedir.

Bilim ve Sanat Merkezleri dışındaki üstün yetenekli öğrencilere dönük eğitim veren özel kurumlar ise hem kontenjan açısından sınırlı hem de dar bir öğrenci kesimine hitap etmektedir. Bu yönüyle ülke genelinde yaygınlaşamamışlardır. BİLSEM'ler ise merkez, taşra veya fakir, zengin ve sosyo ekonomik farklılıkları gözetmeksizin herkese hitap etmektedir ve fırsat eşitliğini ilke edinmiştir.

Bilim ve Sanat Merkezleri'nin mevcut eksiklerinin giderilmesi ve daha sağlıklı eğitim programları uygulanabilmesi için hem modern hem de geleneksel eğitim modellerinden yararlanılarak uygun bir model bulunması zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.

Tarihimizde üstün yetenekli bireylerin en iyi değerlendirildiği dönem hiç şüphesiz yok ki Osmanlı devleti zamanındaki Enderun mektebidir. Enderun, altı yüz yıllık bir imparatorluğun askeri, mülki, bürokratik, bilim ve sanat kadrolarını oluşturmuştur. Ayrıca bugünkü Amerikan eğitim sistemine de kaynaklık teşkil etmiştir (Dönmez, 2004: 70; Baykoç, 2014: 79). Türklerin Osmanlı Devleti zamanında yaşamış olduğu ihtişam ve kurduğu medeniyet çok az millete nasip olmuştur. Türklerin bu dönemdeki ihtişamı, savaşıllıklarından çok teşkilat ve teşrifatıyla döneme damgasını vurmuş ve en üst seviyesine çıkmayı başarmıştır. Bu çalışmada; Osmanlı'nın Teşrifat ve Teşkilatını anlatmayacağız. Ancak teşkilat ve teşrifat açısından çok büyük önem

arz eden Enderun Mektebi'nden ve uygulamalarından, onun özel(üstün) yeteneklilerin eğitildiği bir yer olup olmadığına bakmak gerekir. Günümüzde özel(üstün) yeteneklilerin eğitildiği Bilim ve Sanat Merkezlerinin eğitim sistemi, Enderun Mektebinin eğitim sistemiyle kıyaslanabilir mi? Bu geleneksel eğitim kurumu BİLSEM'ler başta olmak üzere modern kurumlara örnek model olabilir mi? gibi sorunsallara cevap aranan çalışmada “ Enderûn Mektebi” derinlemesine incelenmiştir.

Geçmişten günümüze hemen hemen tüm dünyada olduğu gibi Türk tarihi ve coğrafyasında da üstün ve özel yeteneklilere ayrı bir önem verilmiştir. Devletler bir yandan iktidarlarını devam ettirmelerine yardımcı olacak yönetim kadroları yetiştirirken diğer taraftan bilim, sanat ve spor gibi alanlarda üstün ve özel yetenekli insanlardan yararlanma yoluna gitmişlerdir.

Osmanlıların kuruluşunun ilk dönemlerinde teşkilat ve teşrifat gayet sade iken sınırlarının büyümesi ve devletin güçlenmesine paralel olarak teşkilatı da giderek gelişmiş ve klasik şeklini almaya başlamıştır (Hamer, C. I, 2007: 126; Aşıkpaşazade, ty.: 36; Tarihi Ata, ty. 223, 224, 226; Uzunçarşılı, C.I, 1988: 522).

Asya'nın fetihler yapan hiçbir göçebe halkı Osmanlıların Anadolu ve Avrupa'daki hükümdarlıklarını, genişletmek ve sağlamlaştırmak konusunda uyguladığı yöntemde başarılı olduğu kadar başarılı olamamıştır. Bu durum Osmanlı yöneticilerinin baştan beri plansız fatihler olmamalarından, iki büyük imparatorluğun(Türkiye Selçuklu Devleti ve Bizans İmparatorluğu) harabeleri üzerinde inşa etmiş oldukları yeni devletin oluşumunda savaşçı yetenekleri, düzenleyici bir içgüdü ve yok edici bir güce ilaveten yaratıcı bir güce de sahip olmalarından kaynaklanmaktadır (Zinkeisen, C.I, 2011: 636).

Osmanlı döneminde özel/üstün yetenekliler her ne kadar dikkatle seçilse de günümüzdeki gibi bir bilimsel sınav ve testten geçerek seçtikleri konusunda yeterli bilgi sahibi değiliz. Alınan çocuk ve gençlerin elbette sağlıklı olmasına, fiziğinin düzgün ve akli melekelerinin yerinde olmasına dikkat edilirdi. Ama bu seçim kıstaslarının, özel yeteneklilerin tespiti için yeterli olup olmadığı tartışılabilir. Zaten padişahın en yakın hizmetlerine alınan bu gençler kabiliyetleri ve itaatleri oranında ilerlemektedirler. Bu da bize asıl ölçütün liyakat ve itaat olduğunu göstermektedir.

Enderûn Mektebi

Farsça bir sözcük olan Enderun kelime olarak iç, harem, iç kısım ve dâhili gibi anlamlara gelmektedir. Ancak Enderun Osmanlı tarihi için çok daha özel ve önemli bir anlama gelir. Her şeyden önce Topkapı Sarayı'nın iç kısmını ifade eden bu kavramın asıl önemi üstün zekâlılar ile üstün yeteneklilerin eğitim gördükleri ve Osmanlı devletinin mülkî, idarî, diplomatik ve askeri kadrolarının yetiştirildiği Saray okulu olmasından gelmektedir (Ali Seydi Bey, ty. s. 107, 129, 123; Taneri, 1978: 225,

226, 229, 283, 289; Akkutay, 1984: 25,26; Akyüz, 1994: 78; Bilim, 1998: 12; Baykoç Dönmez, 2004: 70).

II. Murat döneminde kurulan ancak Fatih Sultan Mehmed döneminde geliştirilen Enderun'a önceleri devşirilen gayri Müslim çocukları alınırken daha sonraki devirlerde XVII. Yüzyıldan itibaren farklı etnik kökenden Müslüman çocukları da alınmaya başlanmıştır (Akkutay, 1984: 25-26; Hammer, 2007: I, 42, 192-193; Cihan, 2007: 34-35).

Gayrimüslim ailelerin çocukları fermanla ve belirli kurallar çerçevesinde alınıp devşirilirdi. Değişik ülkelerin gayrimüslim ailelerinden alınan çocukların tespiti, işinin ehli olan uzman kişiler tarafından yapılırdı. Devşirme çocukların seçiminden **“Turnayı gözünden vurmak”** deyimini ortaya çıkmıştır. Yeniçeri Ağası'nın devşirilecek oğlan sayısını tespit edip padişaha bildirmesi üzerine, padişah fermanı ile devşirilecek oğlanların sayısı ve yerleri belirtilirdi. Devşirme işi Yeniçeri Ocağı'nın “Katar Ağaları” denilen zabıtlarından “Turnacıbaşı Ağa”nın görevidir (Akkutay, 1984: 39).

Alınan bu çocuk ve gençler ilk önce Müslüman Türk ailelerin yanına verilirdi. Bu ailelerin yanında İslam'ı, gelenek ve görenekleri öğrenirlerdi. Buradaki eğitimden sonra bir sınava tabi tutularak Acemi Oğlanlar Ocağı'nda askeri eğitime tabi tutulurlardı. Bundan sonra tekrar sınava tabi tutularak ya Yeniçeri Ocağı'nın ilgili birimlerine ya da hazırlık saraylarına (Edirne, Galata Sarayı, İbrahim Paşa sarayı, İskender Çelebi Sarayı) gönderilerek eğitimlerine burada devam ederlerdi. Çünkü hazırlık sarayları Enderun Mektebi'ne öğrenci yetiştiren yerlerdi.

Eğitimci ve Psikolog Jon Dewey'in “Çocuğa Göre Eğitim İlkesi” şeklinde formüle ettiği çağdaş eğitim modelinden yüzlerce yıl önce Osmanlı bu eğitim anlayışıyla Enderun'da eğitim vermiştir. Bu eğitimde öncelikli olan; yetenek, ilgi ve bireysel farklılık idi (Müneccimbaşı Tarihi, ty,: 89).

Osmanlı Teşkilat Tarihçisi Mehmet İpşirli; “çalışma sistemi, programı ve işleyişi Enderun'un bir mektepten ziyade çeşitli hünelerinin, sanatların, idarî ve siyasî bilgilerin uygulamalı olarak öğretildiği, kabiliyetlerin tespit edildiği bir kurs ve staj yeri” olarak tanımlanabileceğini ifade etmektedir.

ABD'nin dünyanın dört bir tarafından yetenekli ve üstün beyinleri kendisine çekme ve onları eğitip gelecekte bürokraside istihdam etme uygulamasının ilham kaynağı olmasa bile, benzerlikler taşıyan bir kaynağının Enderun Mektebi olduğunu söyleyebiliriz. Bazı araştırmacılar, Enderun'un Osmanlı sistemi içindeki yerinin, İngiltere'deki Eton Koleji'ne denk olduğunu söylemişlerdir (Tepedelenlioğlu, 1943: 8, 11).

Siyasi ve idari yapının, iktisadi ve askeri organizasyonun güçlenmesi sonrasında Osmanlı Devletinin egemen olduğu geniş coğrafyada kontrol edip bünyesine kattığı gayrimüslim halkların sisteme entegrasyon ve katkısını sağlama ihtiyacı, özgün yeni bir eğitim-öğretim kurumunun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Gayrimüslim reayadan seçilen çocuk ve gençlerden uzman kamu personeli ve yönetici yetiştirmek için klasik medrese eğitimi dışında Enderun Mektebi ve onunla ilintili bir mekanizma oluşturulmuştur. Bu kurum Osmanlı eğitim sistemi içerisinde çok özel bir yere sahiptir. Enderun mektebi saray içi eğitim öğretime ve pratik uygulamaya dayalı bir seçkin yönetici-devlet adamı kadrosu oluşturma özelliği taşıyordu (Cihan, 2007: 12, 13).

Enderun sistemi, organik bağ içerisinde çeşitli kademeleri bulunan bir eğitim sürecine dayanır. Buradaki başarı büyük ölçüde kendi içindeki bütünlükten kaynaklanmaktadır. Adaylar özel olarak oluşturulmuş, belirli kurallara göre hareket eden gezici ekipler tarafından fizikî, bedenî ve ruhî özellikleri incelenerek seçilirdi. Bunların gönderildiği ailelerin de bazı hususiyetlere sahip olması gerekirdi. Hazırlık sınıflarının bulunduğu hazırlık saraylarında Türk ve İslâm kültürü ile ilgili dersler yanında bedenî kabiliyetlerini geliştirecek sportif faaliyetler mevcuttu. Enderun eğitim sisteminde titizlikle riayet edilen ilkelere biri “çıkma” idi. Başlangıçta da uygulanan ancak Kanûnî devrinde geliştirilen çıkma kanununa göre hazırlık sınıflarından Enderun eğitiminin sonuna kadar geçen süre içinde başarı ve ilerleme kaydetmeyenler buradan alınıp ordunun çeşitli kademelerine nakledilirdi. Bunun neticesinde ancak fevkalâde başarı gösterenler eğitim süresini tamamlayabilirdi (Uzunçarşılı, 1988: 520; Türk, 1991: 61). Enderun sisteminin önemli bir ilkesi de kültürün etkili bir şekilde verilmesiydi. Çok değişik ırk ve dinî kökenlerden gelen gençler İslâm-Türk kültürü içerisinde yetiştiriliyordu (Akyüz, 1994: 79). Yabancı gözlemciler hazırlık ve Enderun eğitimi için seçilmiş gençlerden bahsederken Türklerin kabiliyetli gördükleri kimseleri eğitmekten büyük bir zevk aldıklarını ve bu uğurda her türlü fedakârlığa katlandıklarını belirtmişlerdir (İpşirli, C. XI, 1995: 186).

Habsburg elçisi olarak XVI. yüzyıl ortalarında Osmanlı ülkesine gelen Busbecq mektuplarında Batılılar'ın iyi yetiştirilmiş attan ve köpekten zevk aldığını, Türkler'in ise iyi eğitilmiş insandan büyük haz aldıklarını yazmaktadır. Busbecq, Yeniçerilerle ilk kez karşılaştığı vakit kendisini ziyaret ettiklerini elini, eteğini öpeceklermiş gibi eğilerek bir demet çiçeği kendisine gayet saygılı bir şekilde verdiklerini, kapıya doğru giderlerken sırtlarını kendisine çevirmemeye özen gösterdiklerini zira böyle bir hareketi saygısızlık olarak kabul ettiklerini ve kendisine bunların yeniçeri oldukları söylenmemiş olsa onları bir Türk din adamı veya tarikat şeyhi zannedeceğini söylemektedir (Busbecq, ty.: 19).

Enderun mektebinde öğrencilere içtimai terbiye de verilirdi: öğretmenlere, kendisinden yaşlı ve malûmatlı olanlara hürmet, itaat şarttı. Arkadaşlara, akranelara alçak gönüllülikle davranmak zorunlu idi (Ali Seydi Bey, ty: 133).

Enderun eğitiminin temel prensiplerinden biri de disiplindi. Hazırlık ve Enderun eğitimine devam eden gencin her hareketinin ölçülü olması gerekiyordu. Bu disiplin gençlerin sabırlı, her türlü meşakkate dayanıklı, saygılı, alçak gönüllü olmalarını sağlardı. Gençlerin kabiliyetlerine göre her türlü makama ulaşabileceklerini bilmeleri onların prensiplere uymalarını sağlar ve çalışma azimlerini arttırdı. Enderun eğitimi Medrese eğitimi ile karşılaştırıldığında medreselerde ilmiyeye mensup ailelerin çocuklarına tanınan imtiyazlar ve himayeler bu kurumları zayıflatırken Enderun'un sıkı bir disipline dayanan, başarı ve mahareti yükselmenin yegâne vasıtası yapan prensibi, kimseye bir ayrıcalığın tanınmadığı klasik dönemde bu kurumu imparatorluğun en başarılı eğitim müessesesi haline getirmiştir (İpşirli, C. XI, 1995:187; Akkutay, C. V, 1999: 34).

Enderun Mektebinde bulunan öğrencilerin içinde buldukları muhit ve çevre onların bilgi ve görgülerinin artmasına yardımcı olmaktadır. Topkapı Sarayı yüzlerce yıl idarî, siyasi ve diplomatik faaliyetlere merkezlik yapmıştır. Hem ülke dâhilinden hem de Müslüman ve gayrimüslim devletlerden gelen çeşitli düzeydeki devlet adamları, Dîvân-ı Hümâyun üyeleri ve çalışmalarının burada bulunması gibi devletin en üst düzeydeki çalışmalarının sarayda gerçekleşmiş olması burada bulunan öğrencilerin en iyi tecrübeyi yaşamasına ve pratik olarak yetişmesine neden olmaktadır. Gerek merkezde gerekse eyaletlerde çeşitli seviyelerde hizmet gören vezirler, beylerbeyiler, sancak beyleri ve diğer idarî görevliler genellikle bu kurumdan yetişmiş kimselerdir (İpşirli, XI, 1995:187).

Enderun Mektebi'nin temel özelliklerinden biri de bilgi verilirken ahlâki değerlerin gözetilmiş olması, teorinin yanında pratik olarak öğretmenin gerçekleştirilmiş olmasıydı. Enderun Mektebi'nde verilen eğitiminin temel özelliği İslam ve Osmanlı kimliğinin ve kültürünün öğretilip benimsetilmesiydi. Osmanlı hanedanı ve Osmanlı düşünce ve bilim adamları, devletin dini ve etnik açıdan sahip olduğu mozaiki çok iyi bildiklerinden devlet idaresini irki temele dayalı inşadan kaçınmış, değişik din ve milletlerden devşirilen, padişaha ve devlete (merkezi yönetime) bağlı bir yönetici sınıfı oluşturmuşlardı (Bilim, 1998: 114). Farklı coğrafya ve kültürlerden oluşan bu mozaikten bir parça olan 8-18 yaş aralığındaki bu gençler bir taraftan Türk-Müslüman kültürü ile yoğrulurken, öte taraftan Osmanlı devletinin yönetim anlayışı ile dünya görüşünü öğrenip bu düşünceyi muhafaza ve yayma görevini üstlenmiş oluyorlardı. Osmanlı devletinin en güçlü dönemi devşirmeye dayalı sistemin ve Enderun denilen mektepten yetişen devlet yönetim kadrolarının istihdam edildiği dönemdir. Osmanlı devletinin kuruluş ve yükselme dönemi paşa,

vezir ve lalaları genelde bunlar arasından çıkmıştır. Bunlar zamanla bir saray aristokrasisi oluşturmuştur (Timur, 1994: 114-115).

Enderun'da eğitim öğretim beş konu üzerinde temerküz etmekteydi:

- İslami ilimlerin verilmesi.
- Pozitif ilimlerin okutulması.
- Saray protokolünün aktarılması.
- Mesleki uzmanlık eğitiminin verilmesi.
- Güzel sanatlarla ilgili eğitim öğretim verilmesi.

Yukarıda sıralanan bu dersleri alanlarında uzman hocalar ve mesleğinin ehli olan üstatlar verirdi. Bu eğitim sistemi sayesinde mezunlar birçok alan hakkında gerekli temel bilgileri öğrenirken, kendi yeteneklerini ve ilgi alanlarını belirleyip o alanlarda uzmanlaşma imkânına da sahip olabiliyordu. Enderun'da akli (Türkçe, Arapça, Farsça, Edebiyat, Tarih) ve nakli (Kur'an-ı Kerim, Tefsir, Hadis, Fıkıh ve Kelam) bilimler okutulmaktaydı (Akyüz, 1994: 82). Beden eğitimi (ok ve cirit atma, ata binme ve güreş vb.) ve Sanat eğitimi (şiiir, musiki, hat, minyatür, cilt, resim vb.) de verilir (Akyüz, 1994: 82).

Enderun, Küçük, Büyük oda, Doğancılar odası, Seferli odası, Kiler odası, Hazine odası ve Has Oda'dan oluşmaktaydı. Öğrenciler odaların alt basamağında öğretime başlar, üste doğru yükselirdi. Ancak başarılı olamayanlar Yeniçeri ocağına alınarak emekli oluncaya kadar askerlik görevi ile meşgul olurlardı (Türk, 1999: 61). Enderun'daki talebeler, giydikleri elbiseye göre “dolamalı” ve “kaftanlı” olmak üzere iki kısma ayrılırdı. Büyük ve küçük odadakilere “dolamalı”, diğer odadakilere “kaftanlı” denirdi.

Küçük ve Büyük Oda: Enderun Mektebi'nin ilk iki kademesini oluştururlardı. Bu odalara acemi oğlanları mektebinden üstün başarı ile mezun olan gençler alınarak bunlar İslâm dini ve kültürü, Türkçe, Arapça ve Farsça dersleri görür, güreş, atlama, koşu, ok çekme gibi sporla ilgili eğitim yaparlardı. Büyük Oda'nın kadrosu yüz kişi, Küçük Oda'da öğrenim görenlerin sayısı altmış olsa da daha sonraki dönemlerde bu sayı artmıştır (İpşirli, C. XI, 1995:186).

Hane-i Bâzyân: Enderun'un üçüncü basamağı olan Doğancılar odası padişahın av ve avcılık ile ilgili kuşlarına bakar ve bunlarla ilgili hizmetlerini yerine getirirlerdi. Sayıları aşağı yukarı kırk öğrenci olan bu kesimin başındaki ağalarına “doğancıbaşı” denirdi. Bu koğuş IV. Mehmet zamanında kaldırılmıştır.

Hane-i Seferli:1635 tarihinde IV. Murad tarafından kurulan bu oda önceleri Enderun halkının çamaşırlarının yıkayıp düzenlerlerdi. Ancak daha sonra buradaki çalışmalar deri işleri, dokuma, tezhip, musiki(musikişinas, hânende, kemankes), oyma

ve kakma işlerine dönüştürülerek çeşitli meslek dallarında yetiştirilmelerine çalışılmıştır. Meşkhane denilen yerde klasik müzik öğretimi yapılırdı. Tanburî Osman, Enderunî Ali Bey gibi bestekâr ve musikînaslar buradan yetişmiştir. Seferli Koğuşu'nda yüz kadar genç eğitim görür, bu koğuşta eğitim gören ve buradan çıkanlar sipahi bölüklerine gönderilirdi. Buradaki öğrencilerhem teorik hem de pratik eğitimi bir arada görürlerdi. Ağalarına “Saray kethüdası” denirdi (İpşirli, C. XI, 1995:186; Hammer, C. I, 2007: 315).

Hâne-i Kiler: Fâtih Sultan Mehmed zamanında kurulan Kilerci Koğuşu'nun âmiri “serkilârî-i hâssa” idi. Padişaha yemek servisi yapmak bu koğuşun göreviydi. Burada bulunan iç oğlanları hükümdarın ve Harem-i Hümayun'un ekmek, et, yemiş, tatlı, şerbet gibi her türlü yiyecek ve içecek ihtiyacını hazırlar ve muhafaza ederdi. Saray odaları ve mescitlerinin mumları da bu koğuş tarafından temin edilirdi. Sayıları otuz kadar olan Kilerci Koğuşu'nun gençleri buradan çıktığında Kapıkulu süvari bölüklerine görevlendirilirdi (İpşirli, C. XI, 1995:186).

Hazine Koğuşu: Hazine koğuşunun âmiri hazinedar başı ve hazine kethüdası idi. Sarayın en nüfuzlu görevlilerinden olan Hazinedar başı sarayda hizmet gören ve sayıları iki bine varan “ehl-i hiref” denilen saray sanatkârlarının hem başındaki kişi hem de Enderun hazinesi ve saraya ait mücevherat ve kıymetli eşyanın korunmasından da sorumlu kişiydi. Bu koğuşun mevcudu zaman zaman yüz elli kişiye varmıştır. Hazine Koğuşundan çıkan gençler kapıkulu süvari bölüklerine, müteferrikalığa ve çaşnigîrlik görevlerine atanırlardı (İpşirli, C. XI, 1995:186).

Has Oda: Enderun'un en yüksek, en son ve en seçkin kademesi olan bu oda Fatih Sultan Mehmed'in emriyle kurulmuştur. Bu odaya devam eden öğrenciler çağın en iyi eğitim ve öğretimini görerek yöneticilik konusunda çok iyi bir şekilde yetişirlerdi. Has odanın mevcudu kırk öğrenci civarında idi. Has Oda'nın dört meşhur zabiti olan has odabaşı, silâhtar, çuhadar, rikâbdar sadece has odabaşının padişah huzuruna çıkma yetkisi olduğu Fâtih Kanunnâmesi'nde belirtilmiştir. Bu odada eğitim görenlerin başlıca görevleri arasında Hırka-i Saadet odasını temizlemek, mukaddes emanetleri muhafaza etmek, kandil gecelerinde öd ağacı yakmak ve gül suyu dökmek bulunmaktaydı. Hünkâr müezzini, sır kâtibi, sarıkçı başı, başçavuş gibi padişahın hususi hizmetinde bulunanlar da genellikle bu odadan seçilirdi Hareme bitişik Mâbeyn denilen odada bulunan Has odalılardan çıkma olduğunda bunlar kıdem durumlarına göre önemli görevlere tayin edilirdi (İpşirli, C. XI, 1995:186).

Enderun Mektebi'nin mezunlarından birçoğu devletin en mühim makamlarında vazife almıştır. Altmıştan fazla sadrazamın bu merkezden mezun olmuş olması ve bu sadrazamların arasında Damad İbrahim Paşa, Davud Paşa, Hersekzâde Ahmed Paşa, Çorlulu Ali Paşa, Gedik Ahmed Paşa, Yemen Fatih Süleyman Paşa, Şehid Ali Paşa, Sokullu Mehmed Paşa, Mahmud Paşayı Adnî, Köprülü Mehmed Paşa vb gibi

önemli isimlerin yer almış olması bu kurumun önemini daha da açık bir şekilde gözler önüne serdetmektedir (Ali Seydi Bey, ty.: 132).

Enderun Mektebi, devletin diğer kurumlarıyla paralellik arz edecek şekilde bir bozulma yaşamıştır. 1700'lerin başından itibaren zengin ailelerin çocuklarının alınması ile devşirme kuralından çıkmış ve böylece seçkin olma özelliğini yitirerek düzen ve disiplinden yoksun bir hal almıştır. Enderun Mektebi II. Meşrutiyet sonrasında 1 Temmuz 1909 yılında kapatılmıştır (Başgöz, 1995: 21).

Cumhuriyet Döneminde Özel/Üstün yetenekliler ile İlgili Çeşitli uygulamalar

Birçok araştırmada, Cumhuriyet dönemindeki özel yeteneklilere yönelik çıkarılan yasalar, yönetmelikler, açılan okullar ve merkezler hakkında bilgiye ulaşmak mümkündür. Bu nedenle aynı bilgileri tekrar etmeden ve gereksiz ayrıntılara girmeden kronolojik bir özet çıkartmayı uygun bulduk:

1929 yılında 1416 sayılı “ Ecnebi Memleketlere Gönderilecek Talebeler Hakkında Kanun” çıkarılmış ve 1943 yılında 4489 sayılı yasayla kapsamı genişletilmiştir.

7 Temmuz 1948 tarihinde halk dilinde “ Harika Çocuklar Kanunu” diye tabir edilen 5248 sayılı yasanın çıkarılması.

1948 yılında çıkarılan 5245 sayılı yasa ve buna dayanarak özel/üstün yetenekli öğrencilerin yurt dışına gönderilmesi.

1956 tarihinde “ Güzel Sanatlarda Fevkalade İstidat Gösteren Çocukların Devlet Tarafından Yetiştirilmesi Hakkında Kanun” adı altında çıkarılan 6660 sayılı yasa.

6660 sayılı yasaya dayanarak 1976 yılında çıkarılan “ Özel Statü” yönetmeliği.

1960'larda başlatılan “Özel Sınıflar ve Türdeş Yetenek sınıfları” uygulaması.

1962 yılında gerçekleşen VII. Milli eğitim şurası kararları doğrultusunda Matematik ve Fen alanlarında üstün yetenekli öğrencilerin yetiştirilmesini hedefleyen Fen Liseleri'nin açılması.

1963 yılında asli görevi doğa bilimlerinde temel ve uygulamalı akademik araştırmaları desteklemek ve genç araştırmacıları desteklemek olan TÜBİTAK(Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu)'ın kurulması.

1989- 1990 eğitim-öğretim yılında “Anadolu ve Güzel Sanatlar Liseleri”nin açılması.

1995 tarihi itibari ile açılan Bilim ve sanat Merkezleri(BİLSEM).

1997 yılında Nazif Ülgen tarafından kurulan Türkiye'nin ilk üstün zekâlılar okulu olan "Yeni Ufuklar Koleji"nin açılması.

2001 tarihinde kurulan Türk eğitim Vakfı İnanç Türkeş Özel Lisesi (TEVİTÖL).

2002 yılında Beyazıt-Ford Otosan İlköğretim Okulu'nun açılması.

2004-2005 Eğitim-öğretim yılında Spor Liseleri'nin açılması.

Üniversitelerin bünyesinde üstün yetenekliler ile ilgili gerçekleştirilen çalışmalar (Çocuk Üniversiteleri adı altında).

Çeşitli belgelerde üstün yetenekliler ile ilgili kullanılan ifadeler (Anayasa'nın 42. Maddesi, 1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu, İlköğretim Kurumları Yönetmeliği, Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliği, İlköğretimde Yöneltilme Yönergesi, 573 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname, Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, Bilim ve sanat Merkezleri Yönergesi, Kalkınma planları, Devlet Planlama Teşkilatı Yıllık Programları, Hükümet programları, Milli Eğitim Şuraları ve Siyasi Partilerin Programları).

Sonuç ve Öneriler

BİLSEM'lerde ders içerikleri geniş tutulmalı ve eğitim yelpazesi daha da açılmalıdır. Son zamanlarda atölye etkinlikleri olarak çeşitlendirilmeye çalışılan dersler daha esnek ve ücretlendirilmeye daha uygun olmalıdır. Bir bakır, çini veya cam ustası gelip merkezlerde kurs açabilmelidir. Çocukların danışman öğretmenleri de gözetmen olarak bu etkinliklerde bulunmalı ve sınıf güvenliğini sağlamalıdır. Türk ve İslâm kültürüyle ilgili ebru, hat, minyatür gibi geleneksel el sanatları dersleri olmalıdır. BİLSEM'ler eğer yetenek merkezi ise bedenî kabiliyetleri geliştirecek spor derslerinin konulması da bu kurumlarda olması gerekli şartlardan biridir. Bilim ve Sanat olarak öğrencileri iki temel bölüme ayırmak görülecek derslerin kısıtlanması anlamında doğru değildir. Yani bilim alanından sınavı kazanmış bir öğrenci, müzik ve resim dersleri alabilmeli aynı şekilde sanat öğrencileri de bilim alanındaki derslere girebilmelidir.

BİLSEM öğretmenleri alanlarında yeterli akademik seviyede ve mesleki tecrübeye olmalıdır. Milli Eğitim Bakanlığı öğretmen seçimini kurumda çalışmaya gönüllü hocalar arasından Ek-2 belgesine göre puanlamakta ve ihtiyaç duyulan branşın üç katı kadar hocayı mülakat sınavına almaktadır. BİLSEM öğretmeni olmak için stajyerliğin kalkması yeterli bir şarttır. Branştan yeteri kadar başvurunun olmaması stajyerliği yeni kalkmış alanında tecrübesiz bir öğretmenin Bilim ve Sanat Merkezinde çalışma şansını arttırmaktadır. İçeriği ve işleyişi yeteri kadar bilmeyen acemi öğretmen kısıtlı hizmetçi kurslar ve çalıştaylarla BİLSEM'leri ve eğitim politikalarını anlamaya çalışmaktadır. BİLSEM öğretmeni bir nevi kurumda çalışırken tecrübe

kazanır ve özel eğitim hocası olur. Bu en az iki yıl ve toplamda dört dönemlik bir süreçtir. Ancak kurumda uzun yıllar çalışmış olmak ve tecrübe kazanmak öğretmeni vazgeçilmez yapmaz. Örneğin başka bir kuruma ya da ile tayin isteyen edebiyat öğretmeni Bilim ve Sanat Merkezinden ayrılmış olur ve normal bir okula adapte olmaya çalışır. Aynı adaptasyon sürecini yerine yeni atanan edebiyat öğretmeni çok daha uzun bir zamanda halledebilecektir. Bu durum Bakanlığın enerji, tecrübe ve en önemlisi bilgi kaybına yol açmakta özel eğitime ihtiyacı olan çocukların, özel yetenek nedir duymamış öğretmenleri olmaktadır. Bazı özel sohbetlerde arkadaşlarımızdan “burası bana göre değilmiş” dediğini üzülenek işitmekteyiz. Bu bağlamda öğretmen seçim süreci en az bir aylık hizmet içi bir kurs sonucunda olmalı ve gönülsüz öğretmene ilk hafta kurstan vazgeçme hakkı tanınmalıdır.

BİLSEM’den mezun olan öğrenci lise son sınıfa kadar birçok alan hakkında gerekli temel bilgileri alır, daha sonra yetenek ve ilgi alanı belirlenip bir branşta uzmanlaşıp proje üretecek seviyeye gelir. Belirli bir branşta derinlemesine bilgiye sahip bu öğrenciler daha sonraki aşama olan üniversite tercihlerinde bu avantajlarını kullanamamaktadır. BİLSEM’den mezun olan öğrencinin bitirdiği alan ya da branşta göre üniversite sınavında ek puan alması gerekmektedir. Aksi takdirde öğretmen, öğrenci ve velinin yıllarca gösterdiği çabalar boşa gitmiş olur. Böyle bir hak hem devamsızlığı düşürür hem derslerin daha ciddiye alınmasına neden olur hem de eğitim süreci uzmanlaşılan alanda kesintiye uğramamış olur.

Enderun, gençlerin içinde bulunduğu çevrenin onların bilgi ve görgülerinin artmasını sağlayacak uygulama imkânlarına sahipti. BİLSEM’lerde ise uygulama imkânı oldukça kısıtlıdır. Fiziki mekân olarak birçok eksikliği bulunan BİLSEM binaları laboratuvar, derslik ve atölye malzemeleri açısından da oldukça yetersizdir. Bu eksiklikler üniversiteler ile yapılan protokol anlaşmaları ile giderilmeye çalışılsa da birçok ilde bu anlaşmalar kâğıt üzerinde kalmakta öğrenciler BİLSEM binasının şartlarıyla yetinmek zorunda kalmaktadır.

BİLSEMLER’de başarı, yetenek, zekâ ve çalışma eğitimde mesafe kaydetmenin vasıtaları olarak görülür ve hiç kimseye bu hususların dışında bir ayrıcalık tanınmaz. Enderun Mektebi herkese açık kurumlar değilken; Bilim ve Sanat Merkezlerinin fırsat eşitliği ile tüm öğrencilere hitap etmesi eğitim politikasının başında gelir. Fakat BİLSEM binalarının kent merkezlerinde olması ulaşım sıkıntısını da beraberinde getirmektedir. Veliler, çocuklarını merkezlere kendi araçlarıyla ya da servis tutarak göndermektedir. Uzak ilçelerden ya da mahallelerden gelen çocuklar ulaşım güçlükleri sebebiyle zaman, enerji ve maddi kayıplara uğramaktadır. Bu konuda öğrencilere herhangi bir devlet desteği de verilmemektedir. Dolayısıyla dezavantajlı gruba mensup bir öğrenci için taşradan kent merkezine gelmek ve BİLSEM’e devam etmek imkânsız hale gelmektedir. Bu husus eğitimde fırsat eşitliğini zedelemekte ve

ayrımcılığa neden olmaktadır. Fırsat eşitliğini bozan diğer bir husus BİLSEM sınavlarına özellikle sanat alanında öğrenci hazırlayan kurslardır. Bu kurslar seçme sınavlarında haksız rekabete yol açmakta ve jürinin doğal yeteneği olan çocukları belirlemede bir engel teşkil etmektedir. Yine dezavantajlı gruplar bu kurslara çocuklarını gönderememekte ve Bilim ve Sanat Merkezleri “elit” aile çocuklarının devam edebildiği kurumlar haline gelmektedir.

II. Dünya Savaşı’ndan sonraki yıllardan başlanıp günümüze kadar Türkiye’de özel yetenekliler eğitimi ile ilgili birçok deneme yapılmış olmasına rağmen istenilen sonuca ulaşılamamıştır. Yapılan değişiklikler sadece isim ve kurum boyutunda kalmıştır. Örneğin halk arasında Harika Çocuk Yasası olarak bilinen güzel sanatlarda yetenekli öğrencilerin yabancı ülkelere gönderilmesi ile ilgili kanun yürürlükte olduğu halde yıllardır uygulanmamaktadır. Özel yetenekli öğrenciler ile ilgili bir yönetmeliğin yıllardan beri çıkmaması en büyük kanuni eksikliklerdir. Ülke olarak gelişmenin temellerinde bir eğitim felsefesinin benimsenmesi ve bu felsefe doğrultusunda eğitim politikaları uygulanması elzemdir. Özel yetenekli öğrencilerin eğitimi aslında bir memleket meselesidir ancak bu iş BİLSEM’ler üzerinden ve okullarda açılmaya çalışılan destek eğitim odaları üzerinden yürütülmeye çalışılmaktadır. İşe sahip çıkmaya çalışan ise daha çok özel yetenekliler daire başkanlığıdır.

Bilim ve sanat merkezlerinin ve muadili olan kurumların daha işlevsel kılınması ve buralarda eğitim gören özel(üstün) yetenekli öğrencilerin yetiştirilmesinde başarılı sonuçların elde edilmesi için örnek alınacak tarihsel kurumların çok yönlü ve derinlemesine tetkik edilmesi gereklidir. Aksi takdirde seçkin, ancak halkından kopuk bir topluluk icat etmiş oluruz. Özel yeteneklilerin eğitim gördükleri kurumlarda göz ardı edilmemesi gereken iki ilke daha vardır. Bunlardan biri ahlaki değerlere bağlılık diğeri ise sıkı bir disiplindir.

Enderun Mektebi’nin temel özelliklerinden biri de bilgi verilirken ahlâki değerlerin gözetilmiş olması, teorinin yanında pratik öğretimin de gerçekleştirilmiş olmasıdır. Günümüzde BİLSEM’lerde ahlaki meziyetler, değerler eğitimi adı altında verilmeye çalışılmaktadır. Bu bağlamda nezaket, güzel konuşma, iletişim gibi okullarda olmayan derslerin konulması kuruma devam eden öğrencilerin lehine olacaktır.

Enderun eğitiminin temel prensiplerden birisi de sıkı bir disiplinin esas alınmasıdır. BİLSEM’ler de uzun devamsızlık haklarının olması, öğrencilerin okul haricinde haftada birkaç saat ders görmeleri not ve karnenin olmayışı algılamayı negatif olarak etkilemektedir. BİLSEM’ler olabildiğince esnek kurumlar olarak düşünülmektedir. Etkinliklerle ilgili raporlar büyük önem arz etmektedir fakat yeterli denetim olmadığı için raporların tamamlanmadığı zamanlar olmaktadır. Öğrenciler kendilerinden istenen ödevleri veya etkinlik malzemelerini çoğu zaman getirmemekte

bununla ilgili olarak da kendilerine bir yaptırım uygulanmamaktadır. Disiplinle ilgili gerekli tedbirlerin alınması kurumla ilgili işleri ve işleyişi belirli bir düzene sokacaktır. Burada kastedilen askeri bir disiplinden ziyade okul disiplini olmalıdır.

Çalışmadaki bir diğer önemli bulgu; Enderun Mektebi'nin Osmanlı devletinin hızlı bir şekilde gelişmesinde ve dönemin en kurumsallaşmış yapısına kavuşmasında büyük bir pay sahibi olduğu ve bu kurumdaki öğrencilerin zekâ, bilgi ve yetenekleri konusunda sürekli testlerden geçirildiği, bazı akademisyenler tarafından ifade edilse de bu testlerin neler olduğu ile ilgili literatürde somut bir kaynak ve örnek bulunmamaktadır.

Kaynaklar

- Akkutay Ülker. (1984). *Enderun Mektebi*. Ankara: Gazi Üniv. Basın Yay. Yüksekokulu Basımevi
- Akkutay Ülker. (1999). “*Osmanlı Eğitim Sisteminde Enderun Mektebi*” İçinde: Osmanlı (Editör: Güler Eren) C.5, Ankara.
- Ali Seydi Bey. (t.y.). *Teşrifat ve Teşkilat-ı Kadîmimiz*. Tercüman 1001 Temel Eser.
- Akyüz Y. (1994). *Türk eğitim Tarihi*. İstanbul: Kültür Koleji Yay
- Baykoç N. (2014). *Üstün; akıl, zeka, deba, yetenek, dâbiler - savantlar gelişimleri ve eğitimleri*. Ankara: Vize Yay
- Başgöz İlhan. (1995). *Türkiye'nin Eğitim Çıkması ve Atatürk*, Ankara: Kültür Bakanlığı Başvuru Kitapları,
- Bilim, Cahit yalçın. (1998). *Türkiye'de çağdaş eğitim Tarihi, (1734-1876)*. Eskişehir: Anadolu Basımevi
- Busbecq, (t.y.). *Türkiye'yi Böyle Gördüm*. Tercüman 1001 Temel Eser.
- Cihan Ahmet. (2007). *Osmanlı'da Eğitim*. İstanbul: 3F Yayınevi.
- Dönmez N., *Bilim Sanat Merkezleri'nin kuruluşu ve işleyişinde yapılması gereken düzenlemeler*, A. Kulaksızoğlu, A. E. Bilgili ve M. R. Şirin (Eds.). (2004). *Üstün yetenekli çocuklar bildiriler kitabı*, İstanbul: Çocuk Vakfı Yay.
- Hammer, J. Von. (2007). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yay.
- İpşirli Mehmet, *TD4, C. XI*, s. 185-186.
- Müneccimbaşı Tarihi, (t.y.).Tercüman 1001 Temel Eser, C. I, s.89.
- Uzunçarşılı İ. H. (1988). *Osmanlı Devleti Saray Teşkilatı*. Ankara: TTK.
- Taneri Aydın. (1978). *Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde hükümdarlık Kurumunun Gelişmesi ve Saray Hayatı-Teşkilatı*. Ankara: A.Ü.D.T.C.F.Y.
- Tepedelenlioğlu Nizamettin Nazif. (1943). “*Enderûn*”, Yedigün, Sy: 551, 27 Eylül, s. 8 ve 11.
- Timur Taner. (1994). *Osmanlı Toplumsal Düzeni*. Ankara: İmge Kitabevi
- Türk Ercan (1999). *Milli Eğitim Bakanlığında Yapısal Değişiklikler ve Türk eğitim Sistemi*. Ankara:
- Uzunçarşılı İ.H.(1988).*Osmanlı Tarihi*. C.I, Ankara: TTK Basımevi.
- Zinkeisen Johann Wilhelm, (2011). *Osmanlı imparatorluğu Tarihi*, İstanbul: Yeditepe.